

“ILMIY TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TADQIQOTLAR: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY KONFERENSIYASI
Qabul qilindi: 15-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 22-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 31-oktabr 2026-yil

YOSHLARNING FAOL FUQAROLIK POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH, TARIXIY TAJRIBA, FALSAFIY REFLEKSIYA, IJTIMOIY ISHTIROK VA INSTITUTSIONAL ISHONCHNING TIZIMLI BIRLIGI

СИСТЕМНОЕ ЕДИНСТВО РАЗВИТИЯ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ МОЛОДЕЖИ, ИСТОРИЧЕСКОГО ОПЫТА, ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ, СОЦИАЛЬНОГО УЧАСТИЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДОВЕРИЯ

SYSTEMATIC UNITY OF DEVELOPMENT OF ACTIVE CIVIC POSITION OF YOUTH, HISTORICAL EXPERIENCE, PHILOSOPHICAL REFLECTION, SOCIAL PARTICIPATION, AND INSTITUTIONAL TRUST

Omonov Davronjon Sheraliyevich
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Orcid: 0009-0001-7813-8662

Annotatsiya. Maqolada yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish tarixiy tajriba, falsafiy refleksiya, ijtimoiy ishtirok va institutsional ishonchning integrativ birligi sifatida konseptuallashtiriladi. Fuqarolik faolligi alohida tadbirlar soni emas, bilim, qadriyat, agentlik va hisobdorlikni bog‘laydigan tizim sifatida talqin qilinadi. “Tajriba, refleksiya, ishtirok, ishonch” arxitekturasi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: faol fuqarolik pozitsiyasi, integrativ yondashuv, tarixiy tajriba, falsafiy refleksiya, ijtimoiy ishtirok, institutsional ishonch, yoshlar

Аннотация. В статье развитие активной гражданской позиции молодежи концептуализируется как интегративное единство исторического опыта, философской рефлексии, социального участия и институционального доверия. Гражданская активность трактуется не как количество мероприятий, а как система,

связывающая знание, ценности, агентность и подотчетность. Предлагается архитектура «опыт, рефлексия, участие, доверие».

Ключевые слова: активная гражданская позиция, интегративный подход, исторический опыт, философская рефлексия, социальное участие, институциональное доверие, молодежь

Abstract. The article conceptualizes the development of an active civic position among youth as an integrated unity of historical experience, philosophical reflection, social participation, and institutional trust. Civic activity is treated not as the number of events but as a system connecting knowledge, values, agency, and accountability. An “experience, reflection, participation, rust” architecture is proposed..

Keywords: active civic position, integrative approach, historical experience, philosophical reflection, social participation, institutional trust, youth

Kirish

Yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini yuksaltirish ko‘pincha alohida komponentlar orqali izohlanadi: tarixiy bilim, vatanparvarlik, ko‘ngillilik, huquqiy savodxonlik yoki davlat institutlariga ishonch. Biroq ushbu omillar bir-biridan uzilgan holda barqaror fuqarolik subyektligini kafolatlamaydi. Bilimli yosh ishtirok etmasligi, faol yosh refleksiyasiz populistik tashabbusga ergashishi, institutga ishonadigan shaxs esa tanqidiy nazoratdan voz kechishi mumkin. Mahalliy tadqiqotlar fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar faolligidagi rolini [1] va fuqarolik pozitsiyasining tarixiy hamda tarbiyaviy ildizlarini [2] ko‘rsatadi. Bu maqola mazkur komponentlarni integrativ tizimda qayta bog‘lashni maqsad qiladi.

Rossiya ilmiy adabiyotida fuqarolik identikligi yoshlarning prosotsial xulq-atvori bilan bog‘lanishi [3], uning shakllanishi esa madaniy me’yorlar, vatanparvarlik va tarixiy xotira kabi omillar majmui bilan izohlanishi [4] ko‘rsatiladi. Britaniya tadqiqotlari universitetdagi mansublik va tashkilotlarda ishtirok kelajakdagi fuqarolik xulq-atvoriga aloqadorligini [5], fuqarolik ta’limida hokimiyat va agentlik tushunchalarini anglash esa yoshlarning siyosiy savodxonligi uchun muhimligini [6] ta’kidlaydi. Ushbu natijalar fuqarolik pozitsiyasi identiklik, bilim va amaliy ishtirokning birlashgan shakli ekanini ko‘rsatadi.

AQSh va Yevropa tadqiqotlarida raqamli fuqarolik o‘rganilishi ham integratsiya zaruratini ko‘rsatadi. DiGiacomo maktablarda raqamli fuqarolik o‘rganish imkoniyatlari har doim ham muntazam emasligini qayd etadi [7], Römer va hammualliflar media savodxonlik ta’limining ijtimoiy jihatdan zaif yoshlar fuqarolik ishtirokiga ta’sirini murakkab va shartli jarayon sifatida ko‘rsatadi [8]. Demak, faol fuqarolik pozitsiyasi bitta metod yoki institutning mahsuli emas; tarixiy tajriba, refleksiya, ishtirok va institutlar bilan o‘zaro munosabatni tizimli bog‘laydigan mexanizm talab etiladi.

Integrativ yondashuvda tarixiy tajriba yoshga jamoaning oldingi qarorlari, muvaffaqiyatlari va xatolarini tushunish imkonini beradi. Falsafiy refleksiya ushbu tajribani hozirgi qadriyatlar va axloqiy ziddiyatlar bilan bog‘laydi. Ijtimoiy ishtirok bilim va qadriyatni real harakatda sinaydi. Institutsional ishonch esa hamkorlikni barqarorlashtiradi, biroq u ko‘r-ko‘rona itoat emas, institutning kompetentligi, adolatliligi va hisobdorligi haqidagi asoslangan kutishdir. Shu to‘rt komponent o‘zaro bog‘langanda fuqarolik pozitsiyasi epizodik faollikdan barqaror subyektlikka o‘tadi.

Faol fuqarolik pozitsiyasi uchun “ishtirok”ning o‘zi yetarli mezon emas. Yosh ko‘plab tadbirlarda qatnashishi mumkin, lekin qaror mazmuniga ta’sir qilmasa yoki faqat formal ro‘yxat uchun ishtirok etsa, agentlik zaif bo‘ladi. Aksincha, kichik mahalliy tashabbus muammoni mustaqil aniqlash, dalil yig‘ish, manfaatdor tomonlar bilan muzokara qilish va natija uchun javob berishni o‘z ichiga olsa, yuqori fuqarolik mazmuniga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli integrativ model ishtirok sonini emas, uning sifatini baholaydi.

Tadqiqotning maqsadi yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning tizimli falsafiy arxitekturasini ishlab chiqishdir. Ilmiy yangilik sifatida “tajriba–refleksiya–ishtirok–ishonch” modeli taklif etiladi. Modelda har bir komponent ikkinchisini tekshiradi: tarixiy tajriba refleksiyasiz mifga, refleksiya ishtiroksiz abstraksiyaga, ishtirok ishonchsiz qisqa muddatli mobilizatsiyaga, ishonch hisobdorliksiz konformizmga aylanishi mumkin.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot metodologiyasi tizimli tahlil, institutsional tahlil, aksiologik yondashuv va refleksiv agentlik konsepsiyasini birlashtiradi. Tizimli tahlil komponentlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir va teskari aloqani aniqlaydi; institutsional tahlil yoshlar, ta’lim muassasasi,

mahalla, nodavlat tashkilotlar va davlat organlari o‘rtasidagi vakolat hamda hisobdorlikni ko‘radi. Aksiologik yondashuv ishtirokni faqat samaradorlik bilan emas, adolat, teng qadr va ixtiyoriylik mezonlari bilan baholaydi. Refleksiv agentlik esa yoshning o‘z motivi, dalili va harakat oqibatini qayta ko‘rib chiqish qobiliyatiga urg‘u beradi.

Manbalar korpusi mahalliy fuqarolik jamiyati va fuqarolik pozitsiyasi tadqiqotlari [1; 2], Rossiya yoshlar identikligi va prosotsial xulq-atvori ishlari [3; 4], Britaniya universitet va fuqarolik ta’limi tadqiqotlari [5; 6], raqamli fuqarolik va media savodxonlik bo‘yicha xalqaro ishlarni [7; 8] qamrab oladi. Ular bevosita bir xil o‘lchovlardan foydalanmaganligi uchun maqola statistik meta-tahlil qilmaydi. O‘rniga mexanizm darajasida qiyoslash amalga oshirilib, takrorlanuvchi tushunchalar, mansublik, agentlik, ishtirok, ishonch, bilim va mas’uliyat, tizimlashtiriladi.

Modelni baholash uchun uch turdagi mezon taklif qilinadi: natijaviy, protsessual va legitimlik mezonlari. Natijaviy mezon tashabbus qanday real ijtimoiy o‘zgarish yoki o‘rganish natijasini berdi, degan savolga javob beradi. Protsessual mezon qaror qanday ishlab chiqildi, dalillar va manfaatlar qanday muhokama qilindi, degan masalani tekshiradi. Legitimlik mezoni esa ishtirokchilarning teng maqomi, qaror sabablarining tushuntirilishi, apellyatsiya va teskari aloqa imkoniyatini baholaydi.

Natijalar

Faol fuqarolik pozitsiyasining to‘rt komponentli arxitekturasidir. “Tarixiy tajriba” jamoaviy harakatlarning vaqt bo‘yicha chuqurligini, “falsafiy refleksiya” ularning ma’nosi va normativ chegaralarini, “ijtimoiy ishtirok” shaxsning real agentligini, “institutsional ishonch” esa uzoq muddatli hamkorlikning bashorat qilinuvchanligini ta’minlaydi. Bir komponentning kuchi qolganlar zaif bo‘lsa yetarli emas. Masalan, yuqori ishonch va past refleksiya paternalistik bog‘liqlikni, yuqori ishtirok va past tarixiy bilim esa xatolarni takrorlash xavfini kuchaytirishi mumkin.

Institutsional ishonchni “tanqidiy ishonch” sifatida qayta ta’riflashdir. Tanqidiy ishonch institutni apriori to‘g‘ri deb qabul qilmaydi; u institutning ochiqligi, kompetentligi, adolatliligi va xatoni tuzatish qobiliyatiga asoslanadi. Shu ma’noda jamoatchilik nazorati ishonchning qarama-qarshisi emas, uning sifatini oshiruvchi mexanizmdir. Yoshning faol

fuqarolik pozitsiyasi institut bilan hamkorlik qila olish va zarur bo‘lganda asosli e’tiroz bildira olishni bir vaqtning o‘zida talab qiladi.

Ishtirok sifatini to‘rtta darajada ajratishdir: xabardor bo‘lish, maslahatlashuv, hamkorlikda qaror ishlab chiqish va tashabbusga egalik. Har bir yuqori daraja pastgisini inkor qilmaydi, biroq yoshning agentligi kuchayib boradi. Bozorboyev fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar bilan ishlashdagi rolini ko‘rsatadi [1]; Yang va Hoskins universitetdagi mansublik va tashkilotlardagi ishtirokning keyingi fuqarolik xulq-atvori bilan aloqasini aniqlaydi [5]. Mazkur maqola ushbu natijalarni ishtirok chuqurligi konsepsiyasi bilan birlashtiradi.

Tarixiy tajribaning institutsional o‘rganish funksiyasidir. Tarix faqat milliy identiklik manbai emas, institutlar qanday qarorlar qabul qilgani, qanday xatolarni tuzatgani va qaysi mexanizmlar ishonchni mustahkamlaganini ko‘rsatadigan o‘rganish bazasidir. Yoshlar tashabbuslarida “oldingi tajriba auditi” joriy etilishi mumkin: muammo bo‘yicha avval nima qilingan, qaysi natija olingan, kimning ovozi eshitilmagan, qaysi risk qayta paydo bo‘lishi mumkin? Bunday savollar tarixiy tafakkurni amaliy boshqaruv va fuqarolik innovatsiyasiga bog‘laydi.

Falsafiy refleksiyaning “normativ tormoz” va “normativ yo‘naltiruvchi” ikki funksiyasidir. U bir tomondan samaradorlik nomidan inson qadr-qimmati yoki adolatni buzuvchi yechimlarni cheklaydi, ikkinchi tomondan umumiy manfaat, birdamlik va mas’uliyat kabi maqsadlarni asoslaydi. Jerome va Lalor fuqarolik ta’limida hokimiyat va agentlik tushunchalarini anglash muhimligini ko‘rsatadi [6]. Refleksiya yoshga “men nima qila olaman?” savolini “men nimani qilishim kerak va nima uchun?” savoli bilan birlashtirishga imkon beradi.

1-jadval. Faol fuqarolik pozitsiyasining integrativ arxitekturasi

Komponent	Asosiy resurs	Baholash savoli	Yetishmovchilik xavfi
Tarixiy tajriba	Jamoaviy xotira va oldingi qarorlar	Nima o‘rganildi?	Xatolarni takrorlash, yuzaki identiklik
Falsafiy refleksiya	Qadriyat va normativ mezonlar	Nima uchun bu qaror maqbul?	Shiorbozlik, manipulyativ faollik
Ijtimoiy ishtirok	Agentlik va hamkorlik	Yosh qarorga real ta’sir qildimi?	Formal yoki majburiy ishtirok
Institutsional ishonch	Ochiqlik va hisobdorlik	Ishonch qaysi dalilga tayanadi?	Konformizm yoki total skeptitsizm

Raqamli fuqarolikni integrativ modelning alohida sohasi emas, barcha komponentlarni kesib o‘tuvchi muhit sifatida ko‘rishdir. DiGiacomo yoshlarning raqamli fuqarolik o‘rganish tajribasida barqaror imkoniyatlar yetishmasligi mumkinligini ko‘rsatadi [7], Römer va hammualliflar esa media savodxonlikning fuqarolik ishtirokiga ta’siri kontekstga bog‘liq ekanini ta’kidlaydi [8]. Demak, raqamli vosita faqat mobilizatsiya tezligini oshiradi, lekin refleksiya, ishonch va javobgarlikni avtomatik yaratmaydi. Modelda raqamli platformalar har bir bosqichning imkoniyat va xavflarini o‘zgartiruvchi vositachi sifatida qaraladi.

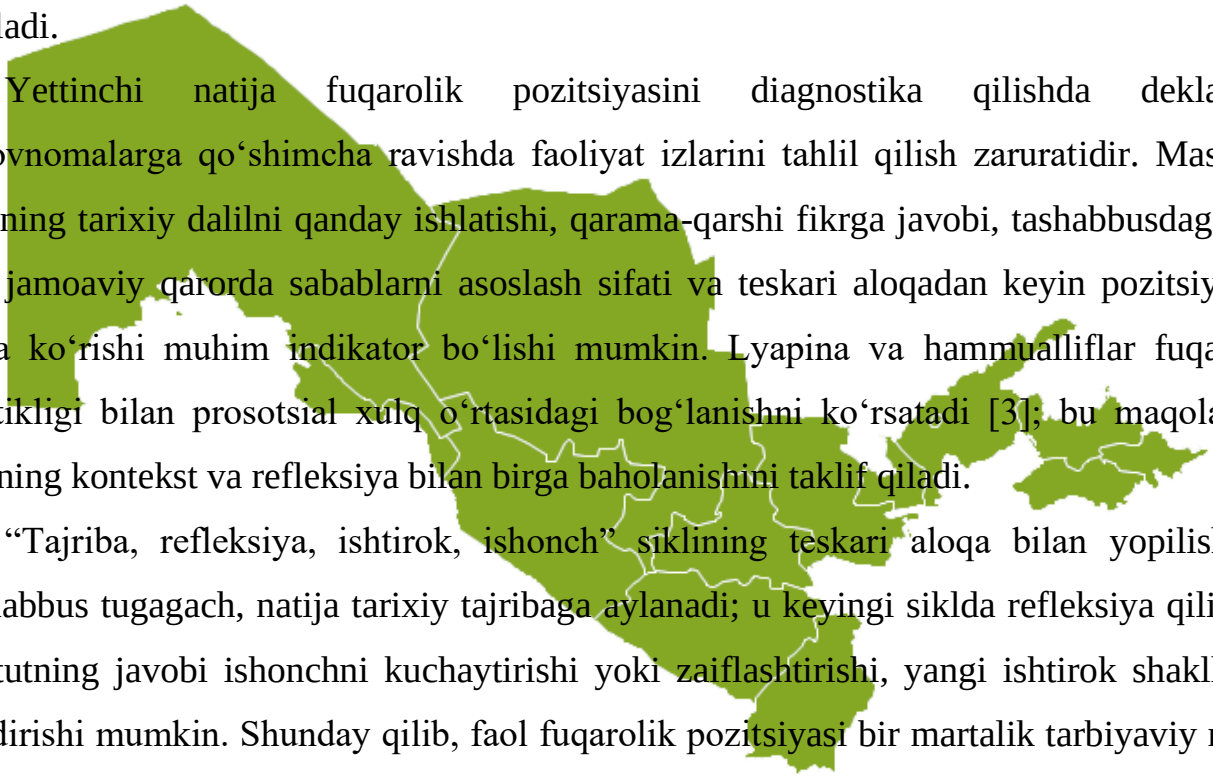

Yettinchi natija fuqarolik pozitsiyasini diagnostika qilishda deklarativ so‘rovnomalarga qo‘shimcha ravishda faoliyat izlarini tahlil qilish zaruratidir. Masalan, yoshning tarixiy dalilni qanday ishlatishi, qarama-qarshi fikrga javobi, tashabbusdagi real roli, jamoaviy qarorda sabablarni asoslash sifati va teskari aloqadan keyin pozitsiyasini qayta ko‘rishi muhim indikator bo‘lishi mumkin. Lyapina va hammualliflar fuqarolik identikligi bilan prosotsial xulq o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatadi [3]; bu maqola esa xulqning kontekst va refleksiya bilan birga baholanishini taklif qiladi.

“Tajriba, refleksiya, ishtirok, ishonch” siklining teskari aloqa bilan yopilishidir. Tashabbus tugagach, natija tarixiy tajribaga aylanadi; u keyingi siklda refleksiya qilinadi, institutning javobi ishonchni kuchaytirishi yoki zaiflashtirishi, yangi ishtirok shakllarini tug‘dirishi mumkin. Shunday qilib, faol fuqarolik pozitsiyasi bir martalik tarbiyaviy natija emas, uzluksiz o‘rganish va o‘zini qayta belgilash jarayonidir.

Muhokama

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, integrativ modelni amaliyotga joriy etishda “ko‘proq ishtirok doimo yaxshi” degan soddalashtirilgan farazdan ehtiyot bo‘lish kerak. Ishtirok manipulyativ, majburiy yoki faqat formal hisobot uchun tashkil etilsa, u fuqarolik agentligini kuchaytirmasligi mumkin. Xuddi shuningdek, institutga ishonch demokratik nazoratsiz bo‘lsa konformizmga, tarixiy xotira tanqidiy refleksiyasiz bo‘lsa yopiq identiklikka aylanishi mumkin. Modelning kuchi aynan komponentlarning o‘zaro nazorat funksiyasidadir.

O‘zbekiston sharoitida integrativ yondashuv oliy ta’lim, mahalla, Yoshlar ishlari tizimi, nodavlat tashkilotlar va raqamli platformalar o‘rtasidagi loyihalarda sinovdan o‘tkazilishi mumkin. Biroq maqola aniq institut samaradorligi yoki amaldagi dastur natijasi haqida empirik da’vo qilmaydi. Taklif etilgan mezonlar avvalo nazariy dizayn bo‘lib, ularni real loyihalarda qo‘llash uchun kontekstual indikatorlar, etik protokol va ishonchli baholash vositalari ishlab chiqilishi zarur.

Nazariy jihatdan mazkur yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u yoshlar fuqarolik pozitsiyasini faqat individual psixologik sifat yoki tashqi institutsional talab sifatida ko‘rmaydi. Fuqarolik subyektligi shaxsning bilim, qadriyat, muloqot va institutlar bilan munosabatini birlashtiradigan ijtimoiy-falsafiy hodisadir. Shuning uchun amaliy tavsiyalar ham bitta vositaga qisqartirilmasligi kerak: ta’limiy mazmun, muammoli vaziyat, ochiq muhokama, real ishtirok va teskari aloqa bir-birini to‘ldirishi zarur. Ushbu komplekslik maqola doirasida ishlab chiqilgan mezonlarning xorijiy kontekstlardan mexanik ko‘chirilishini emas, O‘zbekistonning ta’limiy va fuqarolik institutlari sharoitida qayta operacionalizatsiya qilinishini talab etadi.

Xulosa

Integrativ tahlil yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini alohida bilim, qadriyat yoki faollik ko‘rsatkichi bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatdi. Taklif etilgan “tajriba–refleksiya–ishtirok–ishonch” arxitekturasi fuqarolik subyektligini vaqt, ma’no, harakat va institutlar bilan munosabatning tizimli birligi sifatida tushuntiradi. Tarixiy tajriba avvalgi qarorlarning saboq va cheklovlarini beradi; falsafiy refleksiya maqsad va vositalarni axloqiy jihatdan tekshiradi; ijtimoiy ishtirok shaxsga real agentlik va javobgarlik maydonini ochadi; tanqidiy institutsional ishonch esa hamkorlikni barqaror va hisobdor qiladi. Model ishtirokni son bilan emas, uning chuqurligi, dalillanganligi va qarorga real ta’siri bilan baholashni taklif etdi. Natijaviy, protsessual va legitimlik mezonlarining birgalikda qo‘llanishi yoshlar tashabbuslarini faqat “bajarildi/bajarilmadi” formatida emas, ijtimoiy o‘rganish va fuqarolik agentligi nuqtai nazaridan tahlil qilish imkonini beradi. Raqamli muhit esa alohida komponent emas, barcha bosqichlarni o‘zgartiradigan vositachi sifatida qaraldi. Kelgusi empirik tadqiqotlarda model komponentlari orasidagi bog‘lanish, tanqidiy ishonchning

o‘lchovlari, ishtirok chuqurligi va real prosotsial xulq o‘rtasidagi munosabatlar turli yosh va hududiy guruhlarda tekshirilishi lozim.

Tadqiqotning chegarasi shundaki, keltirilgan model va mezonlar adabiyotlarni nazariy sintez qilish natijasida ishlab chiqildi; ular aniq yosh guruhida sababiy ta’sirni isbotlamaydi. Shu sababli keyingi bosqichda sifat intervyulari, vaziyatli topshiriqlar, ekspert bahosi va longitudinal kuzatuvlarni birlashtirgan aralash metodologiya maqsadga muvofiq. Bunday dizayn konseptual modelning empirik sezgirligini, indikatorlarning madaniy mosligini va fuqarolik xulq-atvorini prognoz qilish imkoniyatini tekshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bozorboyev E. Yoshlar bilan ishlashda fuqarolik jamiyati institutlarining roli // Modern Science and Research. 2025. Vol. 4, No. 3. p. 27–31. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.science-research.73845.

2. Sulaymonov M. Fuqarolik pozitsiyasi fenomeni // Universal xalqaro ilmiy jurnal. 2025. p. 404–406. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.universaljurnal.91488.

3. Ляпина Т.Е., Гуриева С.Д., Мальцева А.В., Шилкина Н.Е. Гражданская идентичность как фактор просоциального поведения российской молодежи // Национальный психологический журнал. 2026. Т. 21, №2. p. 97–108. DOI: 10.11621/npj.2026.0207.

4. Волков Ю.Г., Гурба В.Н., Гуськов И.А. Социокультурный габитус гражданской идентичности учащейся молодежи: факторы формирования в условиях неопределенности российского общества // Гуманитарий Юга России. 2022. Т. 11, №6. p. 59–74. DOI: 10.18522/2227-8656.2022.6.3.

5. Yang J., Hoskins B. Does university participation facilitate young people’s citizenship behaviour in the UK? // Cambridge Journal of Education. 2023. Vol. 53, No. 2. p. 195–213. DOI: 10.1080/0305764X.2022.2093837.

6. Jerome L., Lalor J. Revisiting subject knowledge in citizenship education: understanding power and agency // Education, Citizenship and Social Justice. 2020. Vol. 15, No. 2. p. 104–118. DOI: 10.1177/1746197918800662.

7. DiGiacomo D.K. Digital civic learning in schools: Youth perspectives and experiences // Information and Learning Sciences. 2021. Vol. 122, No. 11–12. p. 709–725. DOI: 10.1108/ILS-01-2020-0013.

8. Römer L., Supa M., Hodboď V. Media literacy education nurturing civic participation of disadvantaged youth, or not? // Learning, Media and Technology. 2023. Vol. 48, No. 3. p. 372–386. DOI: 10.1080/17439884.2022.2051046.

